

ΙΩΑΝΝΟΥ Π. ΜΑΜΑΛΑΚΗ

ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΕΟΡΤΑΣΜΟΥ
ΤΗΣ ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΟΣ ΑΠΟ ΤΗΣ ΕΚΡΗΞΕΩΣ
ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ 1866-69

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τοῦ πρώτου Κρητολογικοῦ Συνεδρίου, τοῦ ὁποίου τὴν πραγματοποίησιν καὶ τὴν τοιαύτην ἐπιτυχίαν μὲ μεγάλην χαρὰν χαιρετίζομεν, κατόπιν τῶν ὁποίων δὲν ὑπάρχει καμμία ἀμφιβολία ὅτι θὰ ἔχωμεν συνέχειαν τοιοῦτων συνεδρίων, παρακαλῶ νὰ μοῦ ἐπιτραπῇ, ὅπως θέσω ἐνώπιόν σας καὶ τὸ ζήτημα τοῦ ἑορτασμοῦ ἐπὶ τῇ συμπληρώσει ἑκατονταετίας ἀπὸ τῆς ἐκρήξεως τῆς μεγάλης Κρητικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1866-9.

Ἴσως θὰ ἠδύνατό τις νὰ προβάλλῃ, ὅτι εἶναι λίαν πρόωρον τὸ νὰ σκεπτόμεθα, τί πρέπει νὰ γίνῃ μετὰ πέντε ἔτη, ἀλλὰ ἀκριβεστέρα ἐξέτασις τοῦ πράγματος θὰ ἠδύνατο νὰ μᾶς πείσῃ, ὅτι ὄχι μόνον δὲν εἶναι πρόωρον, ἀλλὰ καὶ ὅτι θὰ πρέπῃ νὰ γίνῃ σύντονος ἐργασία διὰ νὰ δυνηθῶμεν νὰ ἐπιτύχωμεν ἐπάξιόν τι τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀγῶνος τοῦ Ἑθνους μας ὀλοκλήρου.

Ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴν πείραν τοῦ πρώτου τούτου Συνεδρίου δυνάμεθα νὰ διδαχθῶμεν καὶ νὰ πεισθῶμεν, ὅτι τοιοῦτοι ἑορτασμοὶ ἀπαιτοῦσι μακροχρόνιον προεργασίαν. Διότι, ἂν εἶχεν ἀποφασισθῇ ἐνωρίτερον ὁ ἑορτασμὸς τῆς συμπληρώσεως χιλιετηρίδος ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς ἰδιαιτέρας μας πατρίδος ἀπὸ τοὺς Σαρακηνούς, δὲν θὰ εἶχομεν μόνον τρεῖς εἰσηγήσεις ἐπὶ τοῦ ἑορταζομένου γεγονότος ἐκ τῶν ὑπερογδοήκοντα τοῦ Συνεδρίου τούτου, ἀλλὰ πολὺ περισσοτέρας. Οὗτῶν δὲ καὶ ἡ τόσον μακρὰ περίοδος τῆς κατοχῆς ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν τῆς Κρήτης καὶ αἱ προσπάθειαι τῶν Βυζαντινῶν διὰ τὴν ἀνάκτησιν αὐτῆς, ὡς καὶ ἡ τελευταία ἐπιτυχὴς ἐκστρατεία τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ θὰ ἐμελετῶντο καὶ θὰ διελευκαίνοντο περισσότερον. Εὐτυχῶς τὸ παρουσιαζόμενον τοιοῦτον κενὸν ἔρχεται νὰ συμπληρώσῃ ἡ διάλεξις τοῦ Γεν. Γραμματέως τοῦ Συνεδρίου.

Ἄλλὰ καὶ ἀπὸ ἀτομικὴν μου πείραν ἔχω σχηματίσει τὴν πεποίθησιν ὅτι ἀπαιτεῖται ἀρκετὸς χρόνος, διὰ νὰ ἐπιτύχωμεν τοῦ τιθεμένου μεγάλου σκοποῦ. Διότι, ἐνῶ ἐπὶ εἰκοσαετίαν σχεδόν, μὲ σημαντικὰς ἐννοεῖται διακοπὰς, ἀσχολοῦμαι μὲ τὴν ἐπανάστασιν ἐκείνην, κάθε ἄλλο παρὰ ἱκανοποιημένος εἶμαι ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα τῆς προσπαθείας μου ταύτης.

Διεπίστωσα μάλιστα ἀπὸ τὴν ἀπασχόλησίν μου περὶ αὐτὴν, ὅτι θὰ πρέπη καὶ κατὰ τὰ ὑπολειπόμενα πέντε ἔτη νὰ ἐργασθῶσιν ὄχι ὀλίγοι καὶ κατὰ ποικίλους τρόπους, διὰ νὰ ἐπιτύχωμεν τοῦ ποθομένου.

Ἄκόμη θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἀπασχολήσωμεν μὲ τὸ ζήτημα τοῦτο τοὺς Συνέδρους, οἵτινες ἀπὸ τόσα ἄλλα θέματα ἔχουσι τοσοῦτον καταπονηθῆ καὶ ἐκ τῶν ὁποίων δὲν εἶναι ὀλίγοι ἐκεῖνοι, οἵτινες εἰσὶ τελείως ξένοι πρὸς τὸ τιθέμενον ὑπ' ἐμοῦ θέμα πρὸς ἐπίλυσιν. Καὶ εἰς τοῦτο δὲν θὰ εἶχεν ἀδικον. Ἄλλὰ καὶ καλυτέρα εὐκαιρία διὰ τὴν ἔστω καὶ πρόχειρον ἐξέτασιν τοῦτου, ἐγὼ τοῦλάχιστον δὲν νομίζω ὅτι θὰ εὐρίσκετο εὐκόλως καὶ ἐγκαίρως. Διότι μεταξὺ τῶν συνέδρων ὑπάρχουν πολλοί, οἵτινες ὄχι μόνον τὰ σχετικὰ μὲ τὸν ἀγῶνα ἐκείνον κατέχουσιν, ἀλλὰ καὶ θὰ ἠδύναντο νὰ μᾶς βοηθήσωσι μὲ τὴν πειρὰν των περὶ τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰς εἰδικὰς αὐτῶν γνώσεις.

Διὰ δὲ τὴν μεγάλην σημασίαν τοῦ ἀγῶνος ἐκείνου, οὐδεὶς νομίζω ἀμφιβάλλει δι' αὐτὴν καὶ ὅτι ἐπιβάλλονται οὐχὶ μικραὶ ὑποχρεώσεις τόσον εἰς τοὺς ἱστορικοὺς καὶ ἐρευνητάς, ὅσον καὶ εἰς πάντα Κρητὰ καὶ Ἑλληνα ἀπὸ αὐτὴν.

Ἐπειδὴ ὅμως καὶ οἱ προβαλλόμενοι λόγοι ἐναντίον τῆς συζητήσεως τοῦ τοιοῦτου θέματος κατὰ τὸ παρὸν συνέδριον εἶναι ἀρκετὰ σημαντικοί, δὲν θὰ πρέπη νὰ προχωρήσωμεν εἰς τὴν ἐξονόχισιν τοῦ ζητήματος, οὐδὲ καὶ εἰς τὴν λήψιν ὀριστικῶν ἀποφάσεων, ἀλλὰ μόνον εἰς τὴν ἔναρξιν τῆς προεργασίας διὰ τοῦτο.

Καὶ δι' αὐτὸ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν τὸ θέμα μας, ὅσον τὸ δυνατὸν συντομώτερον, ἀλλὰ καὶ οὐσιαστικώτερον. Ὡς σπουδαιότερα λοιπὸν χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀγῶνος ἐκείνου εὐρίσκω ἐγὼ τὰ ἀκόλουθα.

Πρῶτον ὅτι ἡ ἐπανάστασις αὕτη δὲν περιορίσθη εἰς ὠρισμένην περιοχὴν, ἢ περιοχὰς τῆς πατρίδος μας, ἀλλ' ἐξηπλώθη εἰς ὀλόκληρον τὴν νήσον καὶ μάλιστα ἔλαβε τὴν ἀρχὴν αὐτῆς, εἰς τὴν ἀνατολικὴν Κρήτην, ἐνῶ συνήθως αἱ ἄλλαι ἐξεγέρσεις τῶν Κρητῶν ἤρχιζαν ἀπὸ τὰς ὀρεινότερας περιοχὰς αὐτῆς. Δεύτερον ὅτι εἰς ὀλόκληρον τὴν νήσον συνήφθησαν μάχαι σκληρόταται, καθ' ἃς διεκρίθησαν πολλοὶ καὶ Κρητῆς καὶ ἄλλοι, ἐκ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος προστρέξαντες, τόσον διὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ ἐθελουσίαν αὐτῶν, ὅσον καὶ διὰ τὴν ὑπ' αὐτῶν διεύθυνσιν ἢ διοργάνωσιν τῶν μαχῶν τούτων. Τρίτον: Γεγονὸς ἀναμφισβήτητον τυγχάνει, ὅτι ὁ ἀγὼν οὗτος δὲν εἶναι ἀγὼν μόνον τῶν Κρητῶν· διότι καὶ οἱ ἐκτὸς τῆς νήσου Ἕλληνες, τόσον τὸ ἐπίσημον Κράτος, ὅσον καὶ ποικίλαι ὀργανώσεις, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ὡς ἄτομα, καὶ γενικὰ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν πάντες οἱ Ἕλληνες, ἄλλος ὀλιγώτερον καὶ ἄλλος περισσότερον, συμμετέσχον εἰς τὸν ἀγῶνα αὐτὸν

καὶ οὐχὶ ὀλίγον ἐπέδρασαν οἱ ἐν Ἑλλάδι καὶ διὰ τὴν ἔναρξιν αὐτοῦ καὶ διὰ τὴν παράτασιν τούτου καὶ γενικὰ διὰ τὴν ὅλην ἐξέλιξιν αὐτοῦ. Καὶ τέταρτον: Τυγχάνει ἐπίσης ἀναμφισβήτητον, ὅτι καὶ ἡ γενικὴ ἐξέλιξις τῶν πολιτικῶν γεγονότων εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἡ στάσις τὴν ὁποίαν ἐτήρησαν αἱ κυβερνήσεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἔναντι τῶν προσπαθειῶν τῶν Κρητῶν, διὰ τὴν μετὰ τοῦ ἐλευθέρου Ἑλληνικοῦ Κράτους ἔνωσιν αὐτῶν, δὲν ἐπηρέασαν ὀλίγον τοὺς ἐνεργῶς ἀναμειχθέντας εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον. Ἄλλὰ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τὸ ὁποῖον ἐπέδειξαν τόσον σπουδαῖαι προσωπικότητες, ὅσον καὶ ἡ κοινὴ γνώμη τῶν ἐλευθέρων λαῶν τοῦ Κόσμου, ἀποτελεῖ σημαντικὸν παράγοντα καὶ λίαν ἐνεργὸν ἐν τῇ ὅλῃ ἐξελίξει τῆς ἐπαναστάσεως ταύτης. Αὐτὰ κατ' ἐμὲ εἶναι τὰ σπουδαιότερα χαρακτηριστικὰ τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀγῶνος, τοῦ ὁποῖου θέλομεν μετ' ὀλίγον νὰ ἑορτάσωμεν τὴν 100ετηρίδα. Ἀπὸ αὐτὰ δὲ δέον νὰ ὀδηγηθῶμεν, διὰ νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸν ὅσον τὸ δυνατὸν ἐμπρεπέστερον ἑορτασμὸν τούτου.

Καί, διὰ νὰ μὴ μακροηγοῦμεν, πρῶτον καθῆκον ἡμῶν νομίζω θὰ ἦτο, νὰ εὐρεθῶσι καὶ τακτοποιηθῶσι καὶ τέλος νὰ δημοσιευθῶσιν ὅλαι αἱ σχετικαὶ μὲ πάντα τὰ σημεῖα ταῦτα πηγαί. Ἰδιαιτέρως δὲ σπουδαῖον θὰ ἦτο τοῦτο διὰ τὰς τουρκικὰς πηγὰς καὶ διὰ τὰς ἐκθέσεις καὶ γενικὰ τὴν ἀλληλογραφίαν τῶν τότε ἐν Ἑλλάδι, Κρήτῃ καὶ Τουρκίᾳ, ἀντιπροσώπων τῶν μεγάλων Δυνάμεων, μετὰ τῶν Κυβερνήσεων αὐτῶν. Εἰς τοῦτο δὲ ἴσως θὰ ἠδύναντο νὰ μᾶς βοηθήσωσιν καὶ οἱ ἐν ταῖς πρωτεύουσαις τῶν χωρῶν τούτων διαμένοντες εἴτε σύνεδροι, ἢ καὶ Ἑλληνες ἐπιστήμονες ἢ σπουδασταὶ εὐρισκόμενοι προσωρινῶς ἐκεῖ.

Ἡ δημοσίευσις τῶν πηγῶν αὐτῶν θὰ καθίστα δυνατὴν τὴν ἐξονύχισιν ὅλων τῶν μερικῶν ζητημάτων τοῦ ἀγῶνος τούτου καὶ τὴν συγγραφὴν ἐμπεριστατωμένων καὶ ἐπὶ ἀναμφισβητήτων στοιχείων στηριζομένων εἰδικῶν μελετῶν, ἐπὶ τῇ βάσει δὲ αὐτῶν πάλιν θὰ ἠδύνατο νὰ συγγραφῆ ἡ γενικὴ ἱστορία τοῦ ὅλου ἀγῶνος.

Μία τοιαύτη ἱστορία θὰ ἦτο νομίζω ἡ καλύτερα προσφορὰ τῆς ἐπιστήμης διὰ τὸν ἀγῶνα τοῦτον.

Δυστυχῶς, ὅπως ἀφ' ἑαυτοῦ γίνεται φανερόν, ἐντὸς τῶν ὑπολειπομένων πέντε ἐτῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνωσι καὶ ἡ δημοσίευσις τῶν πηγῶν καὶ ἡ συγγραφὴ τῶν εἰδικῶν μελετῶν καὶ ἡ σύνταξις τῆς Γενικῆς Ἱστορίας τοῦ ἀγῶνος.

Ἄλλὰ καὶ τὸ πρῶτον μόνον ἔαν ἐπετυγχάνετο, ὅσον τὸ δυνατὸν ἐνωρίτερον, θὰ ἐβόηθει πολὺ, ὥστε κατὰ τὸν ἑορτασμὸν τῆς 100ετηρίδος μελετητῆται τῶν εἰδικῶν θεμάτων, αἰτίων, μαχῶν, ἀναδειχθέντων ἀνδρῶν κλπ. νὰ δύνανται νὰ παρουσιάσωσι ἐργασίας θετικὰς δι' αὐτὰ.

Ἡ δημοσίευσίς δὲ τῶν εἰδικῶν τούτων μελετῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἑορτασμοῦ ἢ καὶ μετ' αὐτόν, θὰ διηυκόλυνε μεγάλως ὄχι μόνον τὴν συγγραφὴν Γενικῆς Ἱστορίας τοῦ ἀγῶνος, ἀλλὰ καὶ συντομωτέρας τοιαύτης, προοριζομένης διὰ τὸ εὐρὺ κοινὸν τῶν Ἑλλήνων κλπ. φιλομαθῶν. Ἴσως δὲ καὶ οἱ μελετηταὶ τῶν εἰδικῶν θεμάτων θὰ ἠδύναντο νὰ κάμωσιν καταλλήλους ὑποδείξεις διὰ τὸν πρέποντα ἑορτασμὸν τούτου ἢ ἐκείνου ἐκ τῶν σπουδαιότερων περιστατικῶν τοῦ ἀγῶνος, ἂν καὶ δὲν θὰ εἶναι ὀρθὸν νὰ περιμένωμεν τὰς τοιαύτας ὑποδείξεις διὰ νὰ καθορίσωμεν τὸ πρόγραμμα τοῦ ἑορτασμοῦ καὶ νὰ προχωρήσωμεν εἰς τὴν ἔναρξιν τῶν κριθησομένων ὡς ὀρθῶν διὰ τὸν ἑορτασμὸν αὐτόν. Εὐτυχῶς ἡ σπουδαιότης αὕτη περίοδος τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας γενικώτερον καὶ τῆς Κρητικῆς Ἱστορίας εἰδικώτερον δὲν εἶναι τελείως ἄγνωστος εἰς πολλοὺς ἐκ τῶν συνέδρων καὶ μάλιστα ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ Συνεδρίου ἔχει ἀσχοληθῆ ἄρκετὰ μὲ αὐτόν. Ἀλλὰ καὶ ἔχουσιν συγγραφῇ τόσα δι' αὐτόν, ὥστε διὰ τοὺς «ἐπαίοντες»—καὶ τοιοῦτοι εἶναι οἱ τακτικοὶ καθηγηταὶ τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς Ἱστορίας καὶ τῆς Γενικῆς καθόλου Ἱστορίας τῶν Πανεπιστημίων μας καὶ ἄλλοι—δὲν θὰ ἦτο δύσκολον νὰ διακρίνωσι τὰ σημεῖα τοῦ ἀγῶνος, τὰ ὁποῖα θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξαρθῶσι κατὰ τὸν ἑορτασμὸν καὶ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν νὰ καταρτισθῇ καὶ τὸ γενικὸν πρόγραμμα. Ἀργότερον δὲ καὶ αἱ ὑποδείξεις τῶν μελετητῶν τῶν εἰδικῶν θεμάτων θὰ ἠδύναντο συμπληρωματικῶς νὰ συντελέσωσιν εἰς τὸν ὀριστικὸν καθορισμὸν τοῦ προγράμματος τοῦ ἑορτασμοῦ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω, κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην, ἐνδείκνυται ἤδη ἢ ἄμεσος ὀργάνωσις τῆς Ἐπιτροπῆς τῶν «Ἐπαϊόντων», μὲ κέντρον βεβαίως τὰς Ἀθήνας, ἥτις ἀμέσως θὰ ἐπελαμβάνετο τοῦ ἔργου αὐτῆς, τὸ ὁποῖον καὶ βασικὸν τυγχάνει, ἀλλὰ καὶ πολυμερὲς καὶ οὐχὶ τόσον εὐχερές. Διότι καὶ διὰ τὴν ἄμεσον ἐξεύρεσιν καὶ τακτοποίησιν τῶν πηγῶν θὰ πρέπη νὰ εὕρη τοὺς καταλλήλους καὶ δυναμένους νὰ ἀναλάβωσι τὸ ἔργον τοῦτο καὶ διὰ τὴν δημοσίευσιν αὐτῶν νὰ φροντίσῃ. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐπιλογὴν ἐκείνων, οἵτινες θ' ἀνελάμβανον τὴν ἐξερευνησιν καὶ μελέτην τῶν εἰδικῶν θεμάτων, δεόν νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπαφὴν οὐχὶ μόνον μὲ ἐκείνους, τοὺς ὁποίους ἤθελε κρίνει αὕτη ὡς καταλλήλους, ἀλλὰ καὶ ἄλλους, ὅπως εἶναι οἱ γυμνασιάρχαι ὄλων τῶν γυμνασίων τῆς Κρήτης ἢ καὶ τῶν Ἀθηνῶν, νὰ συμβουλευθῆ, ὥστε ἡ συμμετοχὴ εἰς τὴν σπουδαιότητα ταύτην ἐργασίαν νὰ εἶναι ὅσον τὸ δυνατὸν μεγαλύτερα, ὅποτε καὶ περισσοτέρας ἐργασίας θὰ ἔχωμεν καὶ ἀπὸ αὐτὰς θὰ ἠδύναντο νὰ γίνῃ εὐκολωτέρα ἢ ἐπιλογὴ τῶν καλυτέρων, ὅπως καὶ ἡ ἀνάθεσις ὁμιλιῶν εἰς τοὺς ἰκανωτέρους ἐκ τούτων κατὰ τὸν ἑορτασμὸν τῆς 100ετηρίδος.

Έκτος τούτου δέ ή 'Επιτροπή αύτη, έν συνεννοήσει και με άλλους Κρήτας και Έλληνας γενικά, θά πρέπη να όρίσωσι και τήν Κεντρικήν 'Επιτροπήν του έορτασμού, ήτις θά πρέπη να έδρευή εις 'Αθήνας, άφ' ου εις αύτήν θά πρέπη να συμμετέχουν και τινες τουλάχιστον έν τής 'Επιτροπής τών «'Επαϊόντων», ως και τās κατά τόπους επιτροπās, αίτινες θά έδρευώσιν εις τὰ σπουδαιότερα κέντρα τής Κρήτης.

Διά τās επιτροπās ταύτας, δέν επιθυμώ βεβαίως να προκαταλάβω εκείνους, οίτινες θά τās όρίσωσιν, ίσως όμως θά έπρεπε από τούδε και τò συνέδριον τούτο μάλιστα να όρίση τήν επιτροπήν ή και τās επιτροπās, άς ήθελε κρίνει τούτο σκοπίμως. 'Απλώς δέ έγώ ρίπτω μίαν ιδέαν, δια να χρησιμεύση αύτη ως βάσις τής ύφ' ήμών συζητήσεως, και προτείνω τὰ ακόλουθα. 'Αν και ό κ. Γεν. Γραμματεύς του Συνεδρίου τούτου έχει τοσοϋτον φόρτον τόσων και ποικίλων έργων, είναι νομίζω ό μόνος, όστις υπό τήν αύτήν ιδιότητα του Γεν. Γραμματέως, τόσον τής 'Επιτροπής τών «'Επαϊόντων», όσον και τής Κεντρικής 'Επιτροπής του έορτασμού, θά ήδύνατο να μάς όδηγήση εις τήν πληρεστέραν επιτυχίαν του επιδιωκομένου σκοπού.

Διά τήν 'Επιτροπήν τών «'Επαϊόντων» δέν είναι και τόσον δύσκολος δι' ήμάς ή έπιλογή αυτών. Πάντως μία έν τών κυριωτέρων ιδιοτήτων τών μελών αυτης πρέπει να είναι έκτος τών γνώσεων και ή διαμονή αυτών εις 'Αθήνας. Εις τήν Κεντρικήν 'Επιτροπήν του έορτασμού, έκτος του Γεν. Γραμματέως τής 'Επιτροπής τών «'Επαϊόντων» και τινος άλλου έν τών μελών αυτης, δέον να λαμβάνη μέρος και ό Μητροπολίτης Κρήτης, ως πρώτος τής 'Εκκλησίας αυτης και άρκετοί έν τών έν 'Αθήναις σημαινόντων Κρητών, άλλα και αντιπρόσωποι τών μερών εκείνων τής 'Ελλάδος, τὰ όποια συμμετέσχον περισσότερο έννεργώς εις τόν άγώνα, όπως είναι ή Λακωνία, ει δυνατόν δέ και τινες τών εκγόνων τών κατ' αυτόν διακριθέντων, άκόμη δέ και σημαίνουσαι προσωπικότητες έν του πολιτικού και κοινωνικού κόσμου τής πρωτευούσης όπως και ό Δήμαρχος αυτης.

Ειδικαι 'Επιτροπαι δέον να καταρτισθώσιν, κατ' ήμην πάντοτε γνώμην, άνά μία εις τούς 4 νομούς τής Κρήτης, εις άς δέον να αντιπροσωπεύεται και ή εκκλησία δι' όλων ή τουλάχιστον τών βουλομένων έν τών επισκόπων έκάστου Νομού και ή παιδεία δια τών φιλολόγων γυμνασιαρχών κλπ., άλλα και οι Δήμαρχοι τών πρωτευουσών τών 4 Νομών τής Κρήτης και άλλα σημαίνοντα πρόσωπα έκάστου Νομού κλπ. δέον να συμμετέχωσιν εις αυτάς.

'Εργον δέ τών μεν ειδικών κατά τόπους 'Επιτροπών θά είναι να προτείνωσιν εις τήν Κεντρικήν 'Επιτροπήν τόν τρόπον, τόπον και χρόνον του έορτασμού τής 100ετηρίδος εις τόν νομόν έκαστης έξ αυτών,

ἀφοῦ ἤθελον ἐξεύρει καὶ τὰ κατάλληλα ἐκ τοῦ νομοῦ τούτου πρόσωπα, ἅτινα θὰ ἠδύναντο καὶ εἰδικὰς μελέτας νὰ κάμωσιν, διὰ τὰ εἰς τὴν περιοχὴν των διαδραματισθέντα, καὶ νὰ ὀμιλήσωσι ἀκόμη κατὰ τὸν ἐορτασμὸν εἰς τὰ διάφορα θέατρα μαχῶν τῶν ἐπαρχιῶν ἐκείνων. Ἐπίσης διὰ τὸν καταλληλότερον ἐορτασμὸν τούτων θὰ πρέπη νὰ προτείνωσι καὶ τὸν τόπον, ἐνθα κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν θὰ ἔπρεπε νὰ στηθῶσιν ἀναμνηστικαὶ στήλαι ἢ προτομαὶ τῶν ἀναδειχθέντων εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα ἀνδρῶν. Αἱ αὐταὶ τοπικαὶ ἐπιτροπαὶ δεόν νὰ φροντίσωσι καὶ διὰ τὴν ἐξεύρεσιν χρηματικῶν μέσων, διὰ συνεισφορᾶς τῶν Δήμων καὶ Κοινοτήτων καὶ ἄλλων ὀργανισμῶν, ὡς καὶ διὰ τῆς συλλογῆς ἐράνων, ὥστε νὰ γίνῃ δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθῶσιν τὰ ὑπ' αὐτῶν προταθησόμενα καὶ ὑπὸ τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς ἐγκριθησόμενα.

Ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ τέλος, ἐκτὸς τοῦ ὅτι θὰ πρέπη νὰ φροντίσῃ, ὅπως ἤδη καὶ ἀνωτέρω εἶπομεν, διὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν πηγῶν, διὰ τὸν διορισμὸν τῶν τοπικῶν Ἐπιτροπῶν καὶ τὸν καταρτισμὸν τοῦ Προγράμματος τοῦ ἐορτασμοῦ, οὕτως, ὥστε νὰ ἀρχίσῃ ἐγκαίρως ἡ σχετικὴ προεργασία, δεόν νὰ ἔλθῃ εἰς συνεννόησιν καὶ μὲ τὴν κυβέρνησιν καὶ διαφόρους ὀργανισμοὺς ἢ καὶ κοινωνικοὺς παράγοντας, ὥστε νὰ ἐξασφαλισθῇ ἐγκαίρως καὶ τὸ ἀπαιτηθησόμενον διὰ τὸν ἐορτασμὸν τούτου ποσὸν κλπ.

Αὗται ἐν συντομίᾳ εἶναι αἱ σκέψεις μου διὰ τὴν προετοιμασίαν τοῦ ἐορτασμοῦ τοῦ ἐνδόξου τούτου ἀγῶνος καὶ ἐλπίζω νὰ δοθῇ δι' αὐτῶν ἡ ἀφορμὴ, ὥστε τὸ συνέδριον τοῦτο νὰ λάβῃ ἀπόφασιν, ἥτις θὰ ἀποτελέσῃ τὴν ἀπαρχὴν συστηματικωτέρων μελετῶν καὶ θετικωτέρων ἀποφάσεων ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου.